

OPAÎTE DE IMPORT LA TOMIS

GH. PAPUC

Materialul pe care-l vom prezenta în cele ce urmează a fost descoperit cu ocazia săpăturilor arheologice de la Edificiul roman cu mozaic și în zona pieței Ovidiu¹. Precizăm că cele 14 fragmente de opaițe sînt asemănătoare ca tehnică de lucru, pastă, culoare și decor. Pasta este densă, fină, de bună calitate, nu are impurități și este bine arsă. La exterior, opaițele au fost acoperite cu o vopsea roșie-portocalie. În ceea ce privește producerea lor, s-a folosit un procedeu identic pentru întregul grup: turnarea în tipare. S-a păstrat în bune condiții decorul de pe bordura opaițelor, numai în două cazuri a rămas discul², care și acesta era ornamentat. La alte fragmente se poate bănuî ușor ornamentul discului, dar în acelaș timp sînt cazuri cînd discul nu s-a păstrat în totalitate fapt ce ne pune în imposibilitatea de a ști ce era reprezentat pe acesta.

În general a rămas din opaițe zona apucătorii, de formă tronconică, subțiată spre capăt. Baza acesteia se continuă în jos cu o nervură mediană în relief, care se unește cu inelul de pe fundul opaițului, inel lat, puțin reliefat. Deasupra, de la baza apucătorii, pleacă bordura decorată, care încadrează discul. Opaițele aveau corpul circular, rostrum-ul era alungit. Pe disc existau două orificii de alimentare, dispuse pe o linie perpendiculară pe axul longitudinal al opaițului³.

După cum am spus piesele au fost realizate prin turnarea în tipare. Partea superioară, bogat decorată, pînă la 1 cm sub marginea bordurii, se realiza într-un prim tipar; în al doilea tipar se turna partea de jos, care avea un decor mult mai simplu, cercul de pe fund și nervura. Privind cu

¹ Fragmentele de opaițe provenite din piața Ovidiu, au fost scoase cu ocazia diverselor săpături de ordin edilitar-gospodăresc executate în această zonă a orașului Constanța.

² Fragmentele cu nr. de inv. 13.029 și 13.533.

³ În legătură cu acest tip de opaițe vezi A. Jordin, M. Ponsich, „Nouvelles observations sur la céramique estampée du Maroc romain”, în B.A.M., VII, 1967, fig. 15, p. 537; Heinz Menzel, *Antike Lampen*, Mainz, 1954, p. 92, planșa 77; Judith Perlzweig, *Lamps of the roman period*, 1961, p. 9, 99 și pl. 10, fig. 323-335; Donald M. Baily, *Greek and Roman Pottery Lamps*, 1963, p. 25.

atenție fragmentele se sesizează foarte bine zona de lipire a celor două părți componente ale opaițului⁴. Faptul că cele 14 fragmente au caracteristici comune, ne-a determinat, logic să considerăm că provenind dintr-o anumită zonă, deci au fost produse undeva, și apoi au luat calea comerțului spre Tomis. Aceste opaițe sînt asemănătoare cu cele „africane”⁵ și după părerea unor specialiști s-ar trage din acestea⁶. Se pare că regiunea de producere a acestui tip de opaițe este zona est-eggeeană⁷. Tot din această zonă au ajuns la Tomis și vasele ceramice cu decor șampilat⁸, vase care au o serie de caracteristici comune cu opaițele în discuție. Pasta este identică⁹, ca și opaițele au fost acoperite cu o vopsea roșie-portocalie. Dar cel mai mult le apropie pe cele două categorii ceramice — decorul¹⁰, avînd elemente comune. Am putea aminti, feriga stilizată¹¹, palmeta¹², precum și o serie de motive rezultate din îmbinarea ori circumscrierea unor figuri geometrice¹³.

Acestea fiind spuse, putem afirma că aceleași ateliere produceau cele două categorii ceramice. Trebuie să spunem că nici unul din cele 14 fragmente nu ne oferă posibilitatea de a considera producerea acestor opaițe pe plan local¹⁴. Pieseile la care ne referim erau privite ca fiind de lux și nu de uz comun. De altfel însăși numărul mic al fragmentelor, indică tocmai acest lucru, alături bine înțeles de calitatea lor deosebită. Acest fapt este relevat și de descoperirile arheologice de pe Agora Athenei¹⁵.

În ceea ce privește datarea¹⁶ am folosit datele pe care ni le oferă materialul, dar am recurs și la analogii, mai ales cu Angora Atenei. În acest fel am tras concluzia că aceste piese sînt caracteristice sec. V.

Vom trece să prezentăm cele 14 fragmente menționînd mai întîi că acestea provin de la două feluri de opaițe : primele 5 fragmente sînt din opaițe mari, iar următoarele 9 din opaițe mijlocii.

⁴ Tipare de opaițe dar de sec. VI-VII au fost descoperite la Edificiul roman cu mozaic, C. Ionomu, *Descoperirea de tipare de opaițe la Tomis*, în acest volum, pp.

⁵ I. Perlzweig, *op. cit.*, p. 9-10.

⁶ *Ibidem*, p. 10.

⁷ *Ibidem*.

⁸ I. W. Hayes, *Late Roman Pottery*, London, 1972, p. 370-371.

⁹ Analogia se referă la anumite fragmente din grupa II și a III. Trebuiește avut în vedere că aria de producere a ceramicii cu decor șampilat se lărgeste considerabil în sec. V.

¹⁰ În legătură cu aceasta vezi E. Popescu, *Ceramica romană tirzie cu decor șampilat descoperită la Histria*, în SCIV, 16, nr. 4, 1966, pp. 695-725 ; Gh. Papuc, *Ceramica romană tirzie cu decor șampilat descoperită la Edificiul roman cu Mozaic din Tomis*, în Pontica, VI, 1973, pp. 153-192 ; *La céramique romaine tardive à décors estampés découverts à Tomi*, în ac. volum.

¹¹ Pontica, VI, p. 157, fig. 1/5.

¹² *Ibidem*.

¹³ Modul de realizare a decorului pe ceramica șampilată (decor central înconjurat de un ornament în bandă concentrică) este identic cu cel al opaițelor (decorul de pe disc încadrat de bordura ornată cu motive vegetale sau geometrice repetate sau alternînd).

¹⁴ În ceramica cu decor șampilat am identificat piese lucrate pe plan local vezi Pontica, VI, p. 190 și fig. 19/3, fig. 20/2.

¹⁵ I. Perlzweig, *op. cit.*, p. 9.

1. Inv. nr. 15.177, piața Ovidiu : se păstrează apucătoarea (spartă spre capăt), parte din bordură și bazin și mai puțin de jumătate din fundul opaițului. Decorul discului era o cruce periată¹⁷, se mai păstrează partea de deasupra a brațului vertical. De o mare importanță este decorul bordurii care constă din alternarea aversului și reversului unei monede, având legenda lizibilă, fapt ce a permis datarea monedei, și implicit a opaițului. Moneda folosită ca matrice pentru tipar este un *solidus* de la Theodosius al II-lea (402–450), cu reversul VOT XX MULT XXX. Acelaș tip de revers a fost folosit și pentru emisiunea *vicenalia*, bătută pentru Honorius. Moneda trebuie că a fost emisă mult mai degrabă în perioada 408–423, decât după 423. Honorius își sărbătorește *vicenalia* în anul 413¹⁸. Pasta roșie-portocalie, glazura roșie-cărămizie¹⁹, (fig. 1/1).

2. Inv. nr. 13.029, Edificiul roman cu mozaic. Este cel mai bine păstrat, apucătoarea întreagă, decorul bordurii este realizat prin repetarea unei frunze de iederă cu vârful înclinat spre apucătoare. Pe disc se observă locul celor două orificii de alimentare, așezate de o parte și de cealaltă a unei *christograme*. Literele X și P sînt îngrijit redacte, avînd capetele lățite, ornate cu figuri geometrice. Pasta roșie-portocalie, glazura roșie-cărămizie (fig. 2).

3. Inv. nr. 13.034, Edificiul roman cu mozaic. Apucătoarea întreagă, se păstrează parte din bordură și disc, precum și o parte din bazinul și fundul opaițului. Pe disc sînt urme de folosire : se păstrează o parte din decorul neidentificabil al acestuia. Bordura este ornamentată cu două motive geometrice (două pătrate avînd în centru un cerc și trei linii curbe în formă de U) ce alternează. Pasta roșie-portocalie, glazura roșie-cărămizie. (fig. 3/1).

4. Inv. nr. 13.028, Edificiul roman cu mozaic, Mic fragment de opaiț, se păstrează apucătoarea întreagă și o parte din bazin. Bordura este decorată cu un motiv vegetal de forma unei flori cu 4 petale²⁰, ce alternează cu un motiv geometric asemănător cu o potcoavă cu linii radiale, în centru avînd o linie de o parte și de alta acestuia, perle. Pasta roșie-portocalie, glazura roșie-cărămizie. (fig. 1/2).

6. Inv. nr. 13.033, Edificiul roman cu mozaic. Fragment dintr-un opaiț de mărime mijlocie, se păstrează parte din disc, cu un orificiu de alimentare, decorul acestuia este fragmentar, neidentificabil. Bordura este ornată cu motive geometrice alternînd : (două cercuri concentrice, cu un trapez înscris și două pătrate înscrise în interior cu cerc). Pasta gălbuie-cărămizie, glazura portocaliu-cărămizie. (fig. 4/2).

7. Inv. nr. 13.533, piața Ovidiu, șanț canalizare. Se păstrează partea superioară, din care lipsește o parte din disc și rostrum-ul. Pe disc se văd

¹⁶ *Ibidem*, p. 99.

¹⁷ Vezi acest tip de cruce în *Pontica*, VI, p. 197 și fig. 19/8.

¹⁸ J. Tolstoi, *Monnaies byzantines*, Sanct Petersburg, 1912, p. 72–73, nr. 40–45 ; Acelaș revers cu *solidus* emis de Honorius pentru *vicenaliile* sale de tip Cohen, 8, p. 188, nr. 68.

¹⁹ Din informațiile colegilor M. Bucovăla și C. Ionomu am aflat de existența altei piese care avea bordura decorată asemănător, piesa fusese descoperită la Edificiul cu mozaic, azi pierdută.

²⁰ I. Perlzweig, *op. cit.*, 10, fig. 325.

cele două orificii de alimentare, în centru avînd un palmier. Bordura este ornată cu pătrate înscrise avînd un cerc în mijloc care alternează cu romburi cu volute²¹. Pasta roșie-portocalie, glazura roșie-cărămizie. (fig. 4/1).

8. Inv. nr. 13.398, piața Ovidiu. Fragment din bazin avînd o parte din fund precum și din disc și bordură. Discul avea un motiv vegetal (se văd 5 frunze penat compuse): pe bordură apare un decor în care alternează un S îngroșat și o floarea cu 4 petale. Nu se păstrează apucătoarea. Pasta roșie-cărămizie, glazura puțin mai deschisă ca pasta (fig. 5/2).

9. Inv. nr. 13.031, Edificiul roman cu mozaic. Ne-a rămas dintr-un opaiț cca 1/2 din partea inferioară și din rostrum: din partea superioară s-a păstrat un sector de cerc din bordură pe care se află un decor geometric ce constă din triunghiuri ornate, ce alternează cu 3 cercuri concentrice. Pe fragmentul de disc se vede un picior uman (stîngul) și un recipient hașurat. Pe cioc și disc se văd urme de folosire. Pasta roșie-portocalie, glazura roșie-cărămizie. (fig. 5/1).

10. Inv. nr. 13.527, Edificiul roman cu mozaic. Se păstrează apucătoarea precum și o parte din disc și bordură. Pe disc se vede partea de sus a unei christograme perlate. Bordura este decorată cu cercuri concentrice (unul hașurat) care alternează cu palmetele²². Pasta roșie-portocalie, glazura roșie-cărămizie. (fig. 6/2).

11. Inv. nr. 13.476, Edificiul roman cu mozaic. Se păstrează apucătoarea și o parte din bordura ornată cu triunghiuri care au în interior linii și perle, triunghiuri ce alternează cu o frunză stilizată²³. Pasta roșie-portocalie, glazura roșie-cărămizie. (fig. 3/3).

12. Inv. nr. 13.384, Edificiul roman cu mozaic. Apucătoarea spartă, o parte din disc cu decor fragmentar. Bordura de asemenea fragmentară — decorul acesteia identic cu 13.426 numai ordinea motivelor este inversată. Pasta roșie-portocalie, glazura roșie-cărămizie. (fig. 6/1).

13. Inv. nr. 13.158, Edificiul roman cu mozaic. Apucătoarea spartă la vîrf, se mai păstrează parte din bazin și un mic fragment din bordură al cărui decor se pare că era identic cu 13.476. Pasta roșie-portocalie, glazura roșie-cărămiziu-închisă. (fig. 6/4).

14. Inv. nr. 13.482, piața Ovidiu. Mic fragment de opaiț, s-a mai păstrat apucătoarea puțin ciobită și o mică parte din bordură. Decorul acesteia este format din 2 cercuri concentrice, în interiorul acestora se afla un romb în care este înscris un cerc. Acest motiv se pare că alterna cu un romb cu volute²⁴. Pasta roșie-portocalie, glazura roșie-cărămizie. (fig. 6/3).

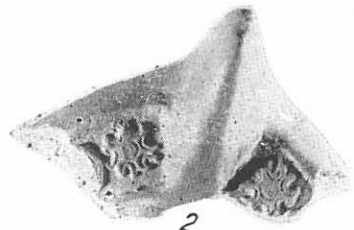
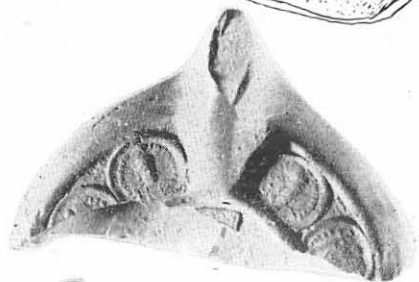
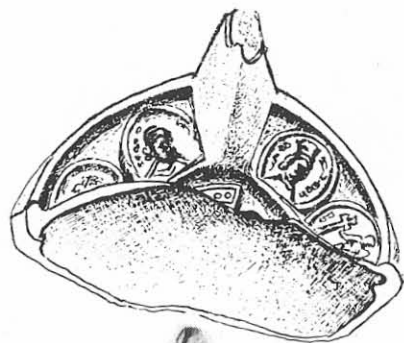
Vom încerca să tragem cîteva concluzii legate de materialul pe care l-am prezentat. Cum am mai spus, este inductabil că ne aflăm în fața unor produse de import. Se pare că știm și din ce zonă au fost aduse. Vom insista puțin asupra datării și anume, considerăm că acest tip de opaițe a apărut către sfîrșitul sec. al IV-lea — dar ele sînt specifice sec. V mai ales primei jumătăți. Prima piesă pe care am prezentat-o avînd ca element de decor al bordurii solidus-ul ne oferă o dată din al 2-lea dece-

²¹ *Ibidem*, pl. 10, fig. 323; *Pontica*, VI, p. 103, fig. 5/3.

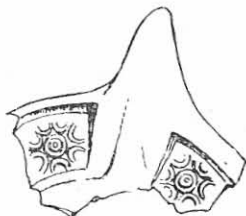
²² *Perlzweig*, *op. cit.*, pl. 10, fig. 330.

²³ *Pontica*, VI, p. 157, fig. 1/1, 2, 4, 6.

²⁴ *Ibidem*, p. 163, fig. 5/2, 3.

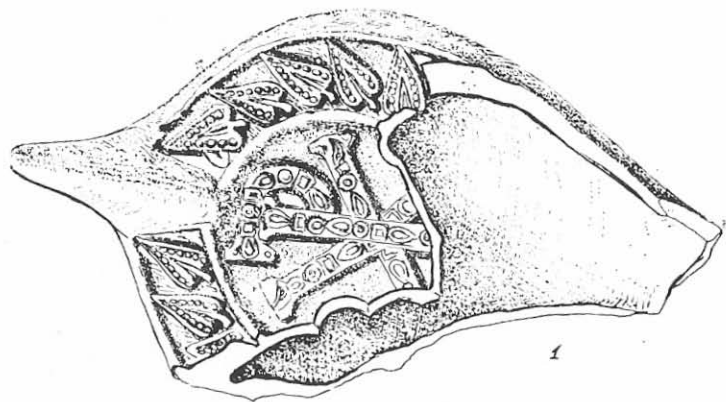

2

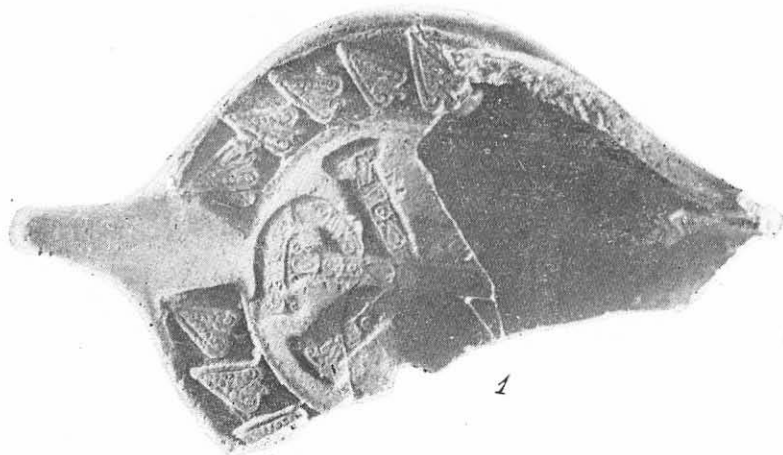

2

Fig. 1

1

1

Fig. 2

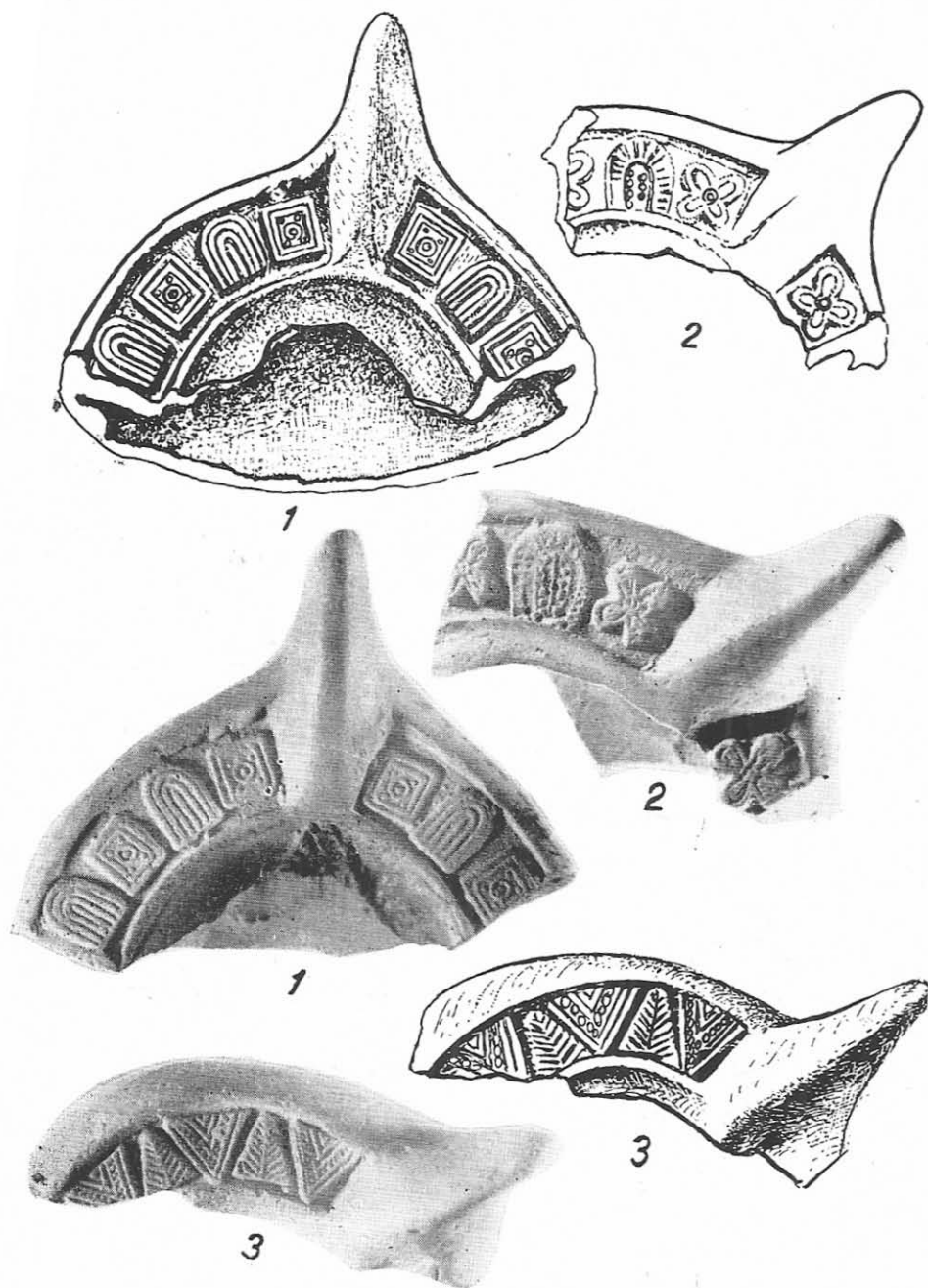
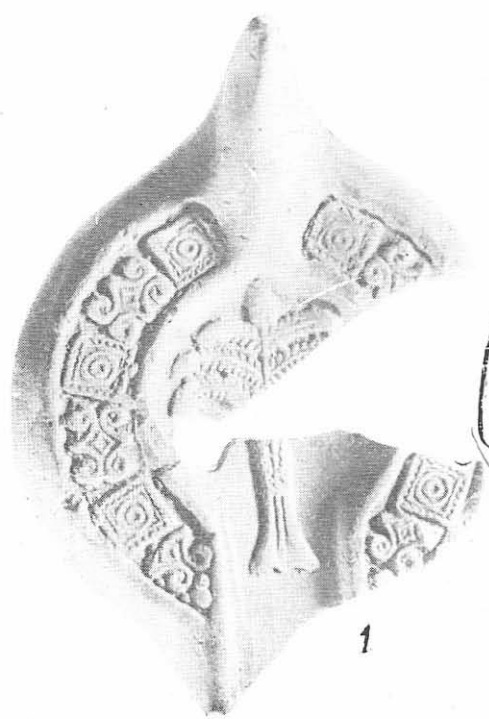
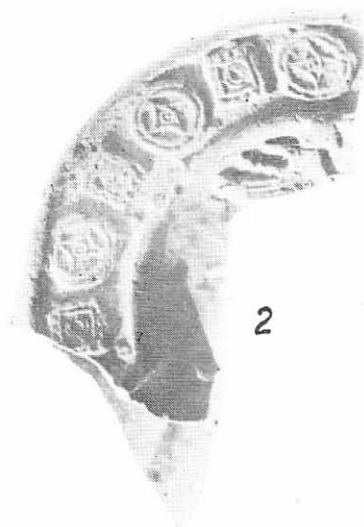
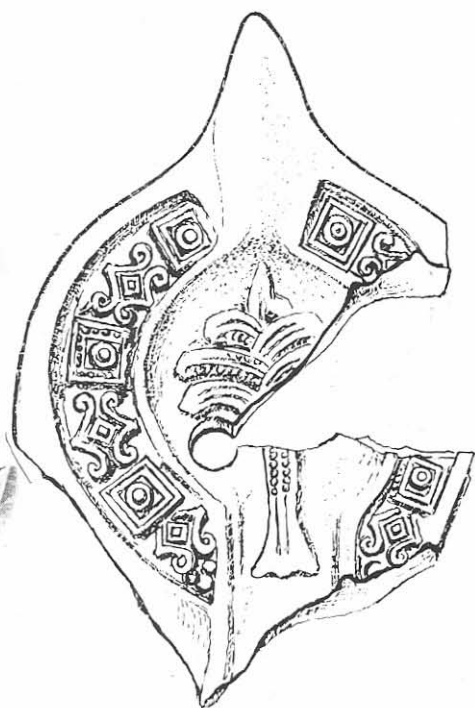

Fig. 3

1

2

2

Fig. 4

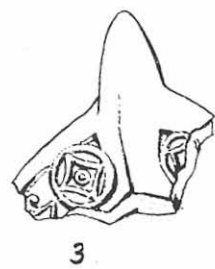
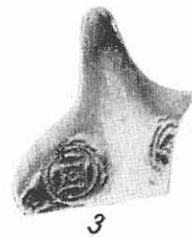
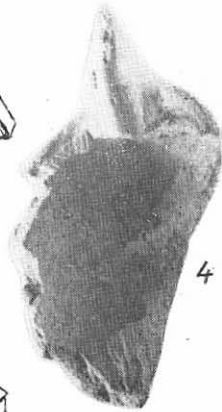
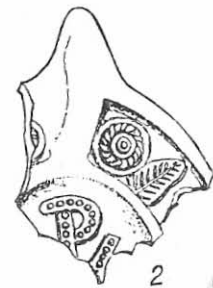
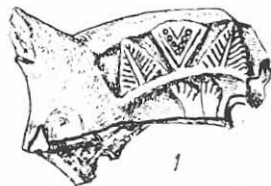
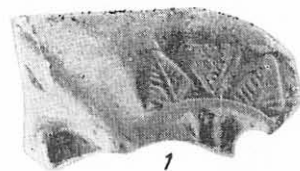
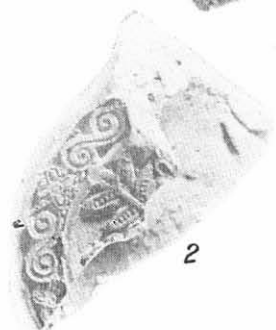
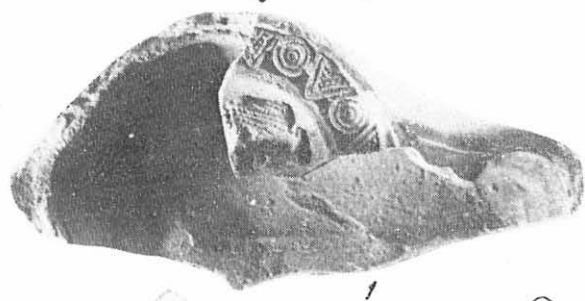

Fig. 5

Fig. 6

niu al sec. V. Ori fragmentele aparțin unui singur tip de opaițe, fapte care ne-a determinat să afirmăm cele de mai sus, în legătură cu difuzarea lor în prima jumătate a sec. V.

Recurgînd la paralelismul cu ceramica cu decor șampilat, cu care opaițele au o serie de elemente comune, mai ales cele de decor, putem să afirmăm că aceste opaițe s-au produs și au fost exportate și în a 2-a jumătate a sec. V e.n. Concluzia privind datarea constă în acoperirea unei perioade ceva mai largi pentru datarea lor, după părerea noastră între primul și cel de al 8-lea deceniu al sec. V²⁵.

În încheiere ne vom referi la un fapt secundar și anume la urmele de folosire pe care le prezintă anumite piese, mai ales cele din care s-au păstrat părți mai mari. Ne referim la fragmentele de la nr. 1, 2, 3, 6 și 9 pe care sînt vizibile urmele de fum, pe disc (unde s-a păstrat) sau pe bordură. Remarcăm că aceste urme se află la o distanță mare de rostrum, și în cazul piesei prezentate la nr. 9 observăm că între ciocul afumat și zona discului cu urme de fum se află o porțiune pe care aceste urme nu sînt intense. Faptul ne-a permis să tragem concluzia, avînd în vedere și faptul că acest tip de opaiț era prevăzut cu 2 orificii de alimentare, că pentru a produce lumină mai multă, într-unul din orificiile de alimentare se mai introducea un fitil. Astfel putem explica prezența urmelor intense de fum în zona orificiilor de alimentare. Faptul acesta vine să ne creeze o mică imagine asupra modului în care erau folosite opaițele pe care le-am prezentat mai sus.

IMPORTÖLLÄMPCHEN IN TOMIS

Zusammenfassung

Der Autor präsentiert 14 Öllämpchenfragmente, die vom Römischen Bau mit Mosaik aus Tomis und vom Ovidiusplatz stammen. Alle Fragmente sind aus Paste guter Qualität gefertigt und mit einer rötlich-orangen Farbe bedeckt. Es handelt sich um Öllämpchen mit rundem Behälter und verlängertem *rostrum*. Auf dem Diskus hatten sie zwei Nachfüllungsöffnungen. Der Diskus ist verziert, ebenfalls der Rand. Der Autor schlägt eine Reihe von Analogien mit der spätrömischen Keramik mit gestempelter Verzierung vor. Dieser Öllämpchentypus stammt aus dem ostägäischen Raum und wird zwischen das erste und achte Jahrzehnt des V. Jh. u.Z. datiert.

Das bedeutendste Fragment ist in Abb. 1 dargestellt, der Rand ist mit der Front- und Kehrseite eines vom Kaiser Honorius, nach dem Jahre 413 geprägten Solidus verziert.

²⁵ Ceramica romană tirzie cu decor șampilat, grupa II (vezi *Pontica*, VI, p. 165) a fost dotată între 440–490 fapt pentru care, date fiind asemănările dintre acestea și opaițele prezentate, am fost nevoit să extind datarea acestor opaițe și în deceniile din a 2-a jumătate a sec. V e.n.